

جدیع بن علی کرمانی، فرمانده نامدار آزادی در خراسان، که به‌ویژه در اواخر عهد اموی، اهمیت یافت. او به امید سود بردن از شورشهای سیاسی زمان خویش، مدتی طولانی بانصرین سیار* (متوفی ۱۳۱؛ والی بلخ و امیر خراسان در عهد اموی) درگیر شد. تدابیر نظامی او، علاوه بر فروپاشی کامل خانواده‌اش، به اضمحلال حکومت اموی نیز انجامید.

جدیع بن علی بن شیبب معنی آزادی کرمانی متعلق به تیره مغن بن مالک بن فهم، از قبیله آزد* عُمان، از قبایل یمانیه خراسان، بود (یعنی یاقوت حموی، ص ۲۴۸، ۲۵۰-۲۵۱). پدرش همراه مهلب بن ابی صقره* (متوفی ۸۳) در کرمان با خوارج جنگید (دینوری، ص ۳۴۰). جدیع در جیرفت کرمان زاده شد (بلاذری، ج ۳، ص ۱۲۹). دشمنش، نصرین سیار، وی را به تعریض، ملاح و ماهیگیر و برخاسته از عمان دانسته است (همانجا؛ دینوری، ص ۳۵۵). از نوشته دینوری (ص ۳۵۲) برمی آید که جدیع به فارسی نیز سخن می‌گفته است. وی بعدها به هرات رفت (طبری، ج ۷، ص ۲۹۰).

نخستین بار در دوره دوم حکومت اسدبن عبدالله قسری (۱۱۷-۱۲۰) در خراسان، به نام او برمی‌خوریم. جدیع بن علی در آن ایام شیخ و بزرگ قبیله آزد، و سرداری شجاع و زیرک بود (دینوری، همانجا؛ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۳۳) و اسد قسری را در نبرد با حارث بن سُرَیج* (متوفی ۱۲۸) یاری داد. جدیع در ۱۱۸ قلعه‌ای در تخارستان، از آن حارث بن سُرَیج، را فتح کرد و جنگیانش را کشت و اهالی آنجا را اسیر کرد و در بازار بلخ فروخت. پنجاه تن از سران آنان را هم نزد اسد فرستاد که وی همه را کشت. خود جدیع نیز دست و پای عده‌ای را برید و چهارصد تن را کشت (طبری، ج ۷، ص ۱۰۹-۱۱۱). جدیع در ۱۱۹ جانشین اسد در بلخ شد و از سوی او به جنگ با ترکان رفت (همان، ج ۷، ص ۱۲۰، ۱۲۴). پس از مرگ اسدبن عبدالله در ۱۲۰، جدیع بن علی، به سبب عشیره بسیارش، به دستور یوسف بن عمر ثقفی* (متوفی ۱۲۷)، والی عراق، امیر خراسان شد، ولی اندکی بعد، در همان سال معزول شد و نصرین سیار جانشین او گردید (همان، ج ۷، ص ۱۵۴؛ ناگل، ص ۱۴۵). احتمالاً این انتقال قدرت، سرآغاز منازعات بعدی میان آنان شد. درگیری جدیع بن علی و نصرین سیار، با قتل ولید دوم، خلیفه اموی، در جمادی‌الآخره ۱۲۶ آغاز شد. خلیفه جدید، یزید سوم (متوفی ۱۲۶)، یوسف بن عمر ثقفی را برکنار کرد. چون خراسان از نظر سیاسی به عراق وابسته بود، چنین شایع گشته که نصرین سیار نیز برکنار و جدیع بن علی به جای او منصوب خواهد شد. نصرین سیار، بنی تمیم یا مضریان را برتری

Kanlıdere, "Soviet ve Türk tarih yazıcılığında Rusya müslümanlarının düşünce tarihi", *Türkiye araştırmaları literatür dergisi*, vol.2, no.1 (2004); N. Karimov, "xx asr bāshlarıdağı tārīkhii vaziiat va jadidchilik harakatining vujudga Kelishi", in *Jadidchilik*, ibid; Kemal H. Kārpāt, *İslām'ın siyasallaşması*, tr. Şiar Yalçın, İstanbul 2004; Devendra Kaushik, *Central Asia in modern times: a history from the early 19th century*, ed. N. Khalifin, Moscow 1970; Adeeb Khalid, *The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia*, Berkeley 1998; Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: from Irredentism to cooperation*, London 1995; Ira M. Lapidus, *A history of Islamic societies*, Cambridge 1991; Edward J. Lazzerini, "Ethnicity and the uses of history: the case of the Volga Tatars and Jadidism", *Central Asian survey* (Oct. 1982-Jan. 1983); Mirza Bala Mammadzāda, *Milli Āzarbāyjān harakātı*, Baku 1992; *Meydan Larousse*, İstanbul 1979-1981; Ömar Fāiq Ne'mānzāda, *Sechilmish asarlar*, Baku 1992; *The Oxford encyclopedia of the modern Islamic world*, ed. John L. Esposito, New York 1995, s.v. "Jadidism" (by Edward J. Lazzerini); Ma'rufi Rajabı, *Islam: Jadidiya va inqilāb*, Dushanbe 1997; Q.K. Rajabov, "Jadidlar istiqlālchilik harakatining ghāyavi rahnamāleri", in *Jadidchilik*, ibid; Sh. Rizāev, "Jadid ma'rifatchiligi va teatr", in ibid; Mahammad Tāghı Sıdqi, *Maktab hekāytlari*, ed. Shirindil-Teymur Karimli, Baku 1996; Manāf Süleymanov, *Eshūdıklarım, okhuduqlarım gördüklerim*, Baku 1989; Tadeusz Swietochowski, *Müslüman cemaatten ulusal kimliğe: Rus Azerbaycanı 1905-1920*, tr. Nuray Mert, Ankara 1988; *TDVİA*, s.vv. "Cedidçilik" (by Taha Akyol), "Gaspırah, İsmâil Bey" (by Hakan Kırımlı), "Kayyüm Nâsırı" (by İsmail Türkoğlu and İbrahim Maraş), "Kazan" (by İsmail Türkoğlu), "Kursavî" (by İsmail Türkoğlu and İbrahim Maraş), "Mercânî" (by Ahmet Kanlıdere); Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*, İstanbul 1966; *Uzbek Sāvet Ensiklopediyası*, Tashkent 1971-1980; Galina Yemelianova, "Islam in Russia: an historical perspective", in *Islam in post-Soviet Russia: public and private faces*, ed. Hilary Pilkington and Galina Yemelianova, London: Routledge Curzon, 2003; İbrahim Yüksel, *Azerbaycan'da fikir hayatı*, İstanbul [n.d.]; Kh. Z. Ziyāyev, "Jadidlar harakatining siyasi va ijtumai-iktisādi zamini", in *Jadidchilik*, ibid.

/ رحیم رئیس‌نیا /